

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

**ПЛОТНИКОВ Олексій Вікторович**

УДК 341.01:341.645

**ВПЛИВ МІЖНАРОДНИХ СУДОВИХ ОРГАНІВ  
НА ФРАГМЕНТАЦІЮ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА**

Спеціальність 12.00.11 – міжнародне право

**АВТОРЕФЕРАТ**

дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата юридичних наук

Одеса – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

**Науковий керівник** доктор юридичних наук, професор  
**ЗЕЛІНСЬКА Наталія Анатоліївна**,  
Національний університет  
«Одеська юридична академія»,  
професор кафедри міжнародного права  
та міжнародних відносин.

**Офіційні опоненти:** доктор юридичних наук, професор  
**ДМИТРИЄВ Анатолій Іванович**,  
Український державний університет фінансів  
та міжнародної торгівлі,  
професор кафедри міжнародного права;

кандидат юридичних наук, професор  
**РЕПЕЦЬКИЙ Василь Миколайович**  
Львівський національний університет  
імені Івана Франка,  
завідувач кафедри міжнародного права.

Захист відбудеться 26 жовтня 2013 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.04 в Національному університеті «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2

Автореферат розісланий 23 вересня 2013 р.

Вчений секретар  
спеціалізованої вченої ради



Н. М. Крестовська

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність теми.** Сучасний період розвитку міжнародного права характеризується стрімким розширенням сфери його охоплення. Якщо класичне міжнародне право регулювало, переважно, політичні міждержавні відносини, то сучасне міжнародне право розповсюджує своє регулювання на міжнародні відносини, пов'язані з економікою, фінансами, культурою, екологією, тощо. Виникають та розвиваються нові норми, інститути та цілі галузі, такі як міжнародне економічне право чи міжнародне екологічне право, а вже існуючі галузі суттєво розширюються. Такий розвиток та розширення недостатньо узгоджені в силу особливостей міжнародного права як правової системи, що викликає до життя проблему фрагментації міжнародного права.

Значну роль у процесі фрагментації міжнародного права відіграють міжнародні судові та квазісудові органи, що зумовлюється їхньою здатністю впливати на розвиток міжнародного права через інтерпретаційну діяльність. Рішення міжнародних судів нерідко сприяють формальному закріпленню правових норм та визнанню міжнародних звичаїв як джерела права. Різні бачення окремими міжнародними судовими інституціями певних правил та норм міжнародного права породжує відмінність тлумачення таких норм в умовах різних міжнародно-правових режимів. Крім того, кількість міжнародних судів безперервно зростає, а практика вже існуючих судів розширюється та суттєво впливає на фрагментацію міжнародного права, що зумовлює актуальність обраної теми.

Доктринальне дослідження фрагментації розпочалася на рубежі ХХІ століття і не втрачає актуальності, оскільки саме це явище продовжує розвиватися.

Окремі питання впливу міжнародних судів на фрагментацію міжнародного права детально розглянуті як вітчизняними, так і зарубіжними вченими Г. Абі-Саабом, Т. Брудом, М.М. Гнатовським, П.М. Дюпуї, Х. Зауером, Н.Ф. Кіслічиною, Дж. К. Коганом, Т.Р. Коротким, М. Коскеньємі, К. Літлєєм, А. П. Лламзоном, Н. Лавраносом, Дж. Паувеліном, О.Р. Поєдинок, Д. Пулковським, П.С. Рао, В.Л. Толстих, Г. Хафнером, М.Р. Хубієвою, Н.А. Цивадзе, Г.Г. Шинкарецькою.

Водночас комплексні монографічні дослідження впливу міжнародних судових органів на фрагментацію міжнародного права відсутні.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Тема дослідження є частиною науково-дослідної роботи кафедри міжнародного права та міжнародних відносин Національного університету «Одеська юридична академія» «Прогресивний розвиток міжнародного права в умовах глобалізації правового простору» та наукової роботи Національного університету «Одеська юридична академія» на 2011-2015 роки по темі «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого

розвитку української державності та права» (номер державної реєстрації – 0110U000671).

**Мета і задачі дослідження.** Метою дисертаційного дослідження є розв'язання наукового завдання, що полягає у виявленні впливу міжнародних судових органів на фрагментацію міжнародного права, встановлення механізму, причин та наслідків такого впливу.

Виходячи з поставленої мети, у дослідженні поставлено такі задачі:

виявити основні доктринальні та методологічні підходи до дослідження фрагментації міжнародного права, простежити еволюцію поглядів на фрагментацію міжнародного права;

розглянути міжнародне право з системної точки зору, встановити зміст понять «система міжнародного права», «міжнародно-правова система» та «міжнародний правопорядок»;

визначити поняття та провести класифікацію факторів фрагментації міжнародного права;

встановити зміст поняття «міжнародний судовий орган» та характер впливу міжнародних судових органів на розвиток міжнародного права;

охарактеризувати проліферацію та імперативізацію міжнародної судової системи як фактори фрагментації міжнародного права;

дослідити феномен юрисдикційного конфлікту в міжнародному правосудді;

розглянути діяльність міжнародних судових органів у світлі забезпечення єдності міжнародного права;

встановити характер впливу регіональних міжнародних судових органів на фрагментацію міжнародного права;

встановити характер впливу галузевих міжнародних судових органів на фрагментацію міжнародного права.

*Об'єктом дисертаційного дослідження* є явище та процес фрагментації міжнародного права як прояв правової реальності.

*Предметом дисертаційного дослідження* є вплив міжнародних судових органів на фрагментацію міжнародного права.

*Методи дослідження.* Базовим методом дослідження став системно-функціональний метод. Міжнародне право розглядається як система, що підпорядковується законам розвитку, встановленим у загальній теорії систем. Застосування цього методу дозволило виявити сутність фрагментації як тенденції розвитку міжнародно-правової системи, встановити фактори, що сприяють фрагментації (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3). Із методом системно-функціонального аналізу тісно пов'язаний синергетичний метод дослідження, який дозволив простежити багатоманітність факторів фрагментації міжнародного права, взаємний вплив фрагментації та діяльності міжнародних судових органів та створену цим впливом нову міжнародно-правову реальність (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1). Велике значення для роботи мав історико-правовий метод, який дозволив

простежити досліджувані явища у їхньому розвитку, прогнозувати їхні перспективи, дослідити еволюцію міжнародно-правової системи загалом та міжнародного правосуддя зокрема, а також еволюцію поглядів вчених на ці системи (підрозділи 1.1, 2.2, 2.3, 2.4, 3.1). У роботі широко застосовувався діалектичний метод та онтологічний метод як окремий випадок діалектичного, що дозволило розглянути досліджувані явища як вияв закономірного розвитку правової реальності, зумовлений загальною еволюцією міжнародної політики та правосвідомості (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3). При дослідженні практики міжнародних судів застосовувалися методи дедукції та індукції. Перший метод уможливив виявлення проявів загальних явищ фрагментації у конкретних актах міжнародних судів, другий метод дозволив здійснити узагальнення їхньої практики з метою виявлення нових тенденцій (підрозділи 2.4, 3.1, 3.2, 3.3). За допомогою компаративістського методу встановлено розбіжності, співвідношення та зв'язки між окремими міжнародними судовими інституціями та їхньою практикою (підрозділи 1.2, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3).

*Теоретичною основою* дисертаційного дослідження стали праці вітчизняних та зарубіжних учених, що розробляють проблеми загальної теорії міжнародного права (Г.О. Анцелевич, Б.В. Бабін, П.М. Бірюков, М.В. Буроменський, В.Г. Буткевич, О.В. Буткевич, О.М. Вилегжанін, В.Н. Денисов, А.І. Дмитрієв, Н.В. Дрьоміна-Волок, В.І. Євінтов, Г.П. Жуков, О.В. Задорожній, Р.А. Каламаркян, В.О. Карташкін, О.В. Ківець, Ю.М. Колосов, Т.Р. Короткий, І.І. Лукашук, О.О. Мережко, В.В. Мицик, В.І. Муравйов, Л. Опенгейм, В.М. Репецький, О.М. Солнцев, Л.Д. Тимченко, Р.А. Тузмухамедов, Г.І. Тункін, С.В. Черниченко, О.М. Шемякін, М. Шоу), систем права, правової системи та правопорядку (С.С. Алексєєв, Х. Бехруз, О.К. Вішняков, В.В. Дудченко, Л.М. Ентін, А.Ф. Крижановський, О.В. Малько, М.Г. Матузов, Ю.М. Оборотов, О.Ф. Скакун, Н.Є. Тюріна), питання розвитку системи міжнародного правосуддя (А.Х. Абашидзе, В.Ф. Антипенко, Н.А. Зелінська, М.М. Полянський, А.С. Сьмбатян, Г.Г. Шинкарецька), фрагментації міжнародного права (К. Бредфорд, Х. Зауер, Р.А. Колодкін, К. Літлей, О.М. Мецєрякова, Д. Пулковський).

*Нормативну основу* дисертації склали Статут ООН та Статут Міжнародного суду ООН, Віденська конвенція про право міжнародних договорів, інші універсальні та регіональні міжнародні договори та міжнародно-правові звичаї. *Емпіричну базу* дослідження утворили доповіді Дослідницької групи Комісії міжнародного права ООН з питання фрагментації міжнародного права, статистичні дані, а також рішення, постанови та консультативні висновки міжнародних судових та квазісудових органів.

**Наукова новизна** одержаних результатів визначається тим, що вперше встановлено тенденції та особливості впливу міжнародних судових органів на фрагментацію міжнародного права, виявлено механізм, причини та наслідки такого впливу.

Наукова новизна полягає у таких основних положеннях:

*уперше:*

доведено, що міжнародні судові органи відіграють ключову роль у процесі фрагментації міжнародного права, а саме те, що через тлумачення змісту правових норм міжнародними судами відбувається фактична зміна цих норм на потребу певних держав та міжнародних організацій, наслідком чого стає створення напівізольованих міжнародно-правових режимів та конфлікт правозастосування між такими режимами;

розкрито механізм впливу міжнародних судових органів на регіональну фрагментацію міжнародного права та галузеву фрагментацію міжнародного права, який полягає у вузькому тлумаченні міжнародно-правових норм під кутом зору конкретного судового органу;

визначено матеріально-правові та процесуально-правові компоненти юрисдикційного конфлікту міжнародних судових органів: в матеріально-правовому сенсі юрисдикційний конфлікт є конфліктом компетенцій міжнародних судових органів щодо розгляду однієї справи, а в процесуально-правовому сенсі – проблемою пошуку державами «зручного суду» та можливість одночасного розгляду однієї справи різними міжнародними судами;

сформульовано поняття факторів фрагментації міжнародного права як сил, причин та обставин, що зумовлюють фрагментування міжнародно-правової системи, запропоновано класифікацію таких факторів на внутрішні та зовнішні; до внутрішніх віднесено фактори, що існують всередині міжнародно-правової системи та порушують єдність системи, до зовнішніх – фактори міжнародного правопорядку, що впливають на систему ззовні;

запропоновано поняття імперативізації міжнародного правосуддя як фактору фрагментації міжнародного права, що являє собою окремий випадок імперативізації міжнародного права в цілому та полягає у переході міжнародного судочинства від погоджувальної моделі (розв'язання міжнародних спорів за угодою держав між собою) до імперативної моделі (зобов'язання держав передавати певні категорії міжнародних спорів на розгляд конкретному міжнародному судовому органу, що володіє обов'язковою юрисдикцією по відношенню до таких категорій справ);

*удосконалено:*

концепцію фрагментації міжнародного права як прояву глобалізації міжнародного права, зокрема, доведено, що фрагментація міжнародного права є відповіддю міжнародних акторів на «інтеграційний тиск», який змушує цих акторів пристосовувати глобальну міжнародно-правову систему до власних потреб, створюючи в середині системи окремі «зручні» міжнародно-правові режими;

концепцію проліферації міжнародного судочинства, а саме, доведено, що проліферація міжнародного судочинства відбувається у кількісному (збільшення кількості міжнародних судів) та якісному (створення

спеціалізованих міжнародних судів) вимірах, при чому утворення нових міжнародних судів призводить до виникнення відмінних між собою регіональних та галузевих практик тлумачення міжнародно-правових норм, що сприяє фрагментації міжнародного права;

*набули подальшого розвитку:*

концептуальні положення щодо співвідношення понять «система міжнародного права», «міжнародно-правова система» та «міжнародний правопорядок», зокрема, запропоновано підхід до визначення даних категорій шляхом встановлення базових елементів кожної з них: система міжнародного права розглядається як сукупність міжнародно-правових норм, міжнародно-правова система – як сукупність міжнародно-правових режимів, міжнародний правопорядок – як сукупність міжнародних правовідносин;

пропозиції щодо подолання негативних наслідків юрисдикційного конфлікту через добровільний діалог міжнародних судових органів, який має відбуватися у формі прийняття до уваги одним міжнародним судом рішень інших міжнародних судів у подібних справах.

**Практичне значення одержаних результатів** полягає в обґрунтуванні провідної ролі міжнародних судових органів у процесі фрагментації міжнародного права. Основні положення, висновки та рекомендації дослідження можуть бути використані: *у науково-дослідній роботі* – з метою подальшого дослідження процесу фрагментації міжнародного права та участі міжнародних судових органів в процесі фрагментації міжнародного права; *у навчальному процесі* – для викладання курсів «Міжнародне право», «Теорія міжнародних відносин» та спеціальних курсів «Теорія міжнародного права», «Міжнародне судочинство», при розробленні методичних рекомендацій, коментарів, навчальних посібників; *у нормотворчій та правозастосовній діяльності* – при розробці проектів міжнародних договорів та законодавчих актів, а також при вирішенні питань щодо участі України у міжнародних договорах та вступу до міжнародних організацій, які передбачають визнання юрисдикції певних міжнародних судів.

**Особистий внесок здобувача.** Дисертаційне дослідження виконане здобувачем особисто, всі результати даної роботи, сформульовані в ній положення, висновки та рекомендації ґрунтуються на особистих дослідженнях автора. Робот опублікованих у співавторстві немає.

**Апробація результатів дисертації.** Основні положення дисертаційного дослідження були обговорені на кафедрі міжнародного права та міжнародних відносин Національного університету «Одеська юридична академія» та на: Міжнародній науково-практичній конференції «Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини» (м. Одеса, 15 вересня 2012 р.); Міжнародних читаннях з міжнародного права ім. професора П. Є. Казанського (м. Одеса, 2-3 листопада 2012 р.); міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Ломоносов-2013» (м. Москва, 8-12 квітня 2013 р.); під час проведення

Заочного круглого столу, присвяченого проблемам фрагментації міжнародного права (м. Київ, 20 квітня 2013 р.); Міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.) та ін.

**Публікації.** Основні положення та результати дисертаційного дослідження відображено у 15 публікаціях, 5 з яких – наукові статті, опубліковані у фахових наукових виданнях, 2 статті у зарубіжних виданнях, 6 – доповіді на наукових та науково-практичних конференціях, 1 – стаття в юридичному журналі, 1 – стаття у збірці наукових статей.

**Структура дисертації** зумовлена її метою та поставленими задачами і складається зі вступу, трьох розділів, які містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 211 сторінок, із них основного тексту – 171 сторінка, список використаних джерел складає 382 найменувань і міститься на 40 сторінках.

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначаються об'єкт, предмет, мета і завдання дослідження, його методологічна, теоретична та емпірична бази, зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами, формулюються основні положення, що виносяться на захист та становлять наукову новизну дисертації, розкривається теоретичне і практичне значення отриманих результатів, наводяться дані про їх апробацію.

Розділ перший «Фрагментація системне явище та тенденція розвитку міжнародного права» складається з трьох підрозділів, у яких досліджується еволюція доктринального розуміння феномену фрагментації міжнародного права як явища розвитку міжнародно-правової системи, а також фактори фрагментації міжнародного права.

У підрозділі 1.1. «Загальний огляд джерел та методологія дослідження фрагментації міжнародного права» досліджено історичний розвиток, теоретичне й філософське розуміння феномену фрагментації міжнародного права та його бачення у роботі Комісії міжнародного права ООН та доктринальних роботах. Зазначається, що термін «фрагментація міжнародного права» був застосований Комісією міжнародного права ООН для позначення низки явищ, зокрема, конфлікту права та правозастосування, неузгодженості міжнародних норм та проліферації міжнародних інституцій та міжнародних режимів. Акцентовано увагу на тому, що доктринальне розуміння фрагментації еволюціонувало від українського негативного погляду на фрагментацію як на розпад міжнародно-правової системи до нейтрального бачення фрагментації як явища розвитку, що має свої позитивні та негативні риси. Проаналізовано основні методологічні



підходи до вивчення фрагментації міжнародного права. Установлено, що усвідомлення сутності фрагментації як тенденції розвитку міжнародної системи є можливим за умови використання методів діалектики, зокрема, онтологічного методу. Як допоміжні при дослідженні фрагментації слід використовувати історичний метод, методи герменевтики, методи порівняльного правознавства.

*У підрозділі 1.2. «Системно-функціональний підхід до міжнародного права як фундаментальна засада дослідження фрагментації»* обґрунтовано, що передумовою дослідження фрагментації міжнародного права є усвідомлення його системної сутності та розгляд його як функціональної системи, що розвивається у часі. Аналізуються три рівні міжнародного права як системи: система міжнародного права, міжнародно-правова система, міжнародний правопорядок. Застосовано авторський підхід до дослідження міжнародного права як системи, заснований на визначенні базових елементів системи міжнародного права, міжнародно-правової системи та міжнародного правопорядку. Як базовий елемент системи міжнародного права розглядається норма міжнародного права, як базовий елемент міжнародно-правової системи розглядається міжнародно-правовий режим, як базовий елемент міжнародного правопорядку розглядаються міжнародні відносини, врегульовані міжнародним правом.

*Підрозділ 1.3. «Фактори фрагментації міжнародного права»* висвітлює рушійні сили фрагментації – фактори фрагментації. Уведено поділ факторів фрагментації на внутрішні та зовнішні. До внутрішніх факторів фрагментації віднесено ті, що знаходяться всередині міжнародно-правової системи, зокрема, її неузгодженість, суперечності між нормами та інститутами, відсутність загальнозобов'язуючого суб'єкта. До зовнішніх факторів віднесено ті, що перебувають за межами міжнародно-правової системи в середовищі міжнародного правопорядку, зокрема, політичні впливи на міжнародне право, розбіжності правосвідомості у різних регіонах світу.

Розділ другий «Вплив розвитку системи міжнародного правосуддя на фрагментацію міжнародного права» складається з чотирьох підрозділів, що містять теоретичний аналіз впливу міжнародних судових органів на фрагментацію міжнародного права.

*Підрозділ 2.1. «Фрагментація як конфлікт правозастосування у міжнародно-правовій системі»* розкриває механізм фрагментації, що визначається як правозастосовний конфлікт, який виникає внаслідок різниці у розумінні та тлумаченні права між міжнародними інституціями, належними до різних міжнародно-правових режимів. Кожна міжнародна інституція, у тому числі – міжнародні суди, розглядає правові норми з точки зору власної спеціалізації та з урахуванням вимог того режиму, в рамках якого вона створена. Наслідком цього стає неодноманітність правозастосовної практики, доктрин та звичаїв, що призводить до фрагментування міжнародно-правової системи.

**Підрозділ 2.2. «Участь міжнародних судових органів в процесі міжнародної правотворчості»** розкриває механізм участі міжнародних судів у творенні міжнародного права.

Проведено аналіз поняття «міжнародний судовий орган», продемонстровано, що цим поняттям охоплюються як власне міжнародні суди, так і квазісудові органи, що поєднують функції судочинства та адміністрування. Показано, що практика міжнародних судових органів є дієвим джерелом міжнародного права. Формально позбавлені можливості творити міжнародні норми, міжнародні суди фактично здатні змінювати зміст існуючих норм шляхом судового тлумачення, а також визнання існування чи відсутності міжнародного звичаю.

**У підрозділі 2.3. «Проліферація та імперативізація міжнародного правосуддя як фактори фрагментації міжнародного права»** розглядаються феномени проліферації та імперативізації міжнародної судової системи, які виступають складовими більш широких явищ проліферації та імперативізації міжнародного права. В рамках міжнародної судової системи явище проліферації проявляється у збільшенні кількості міжнародних судових установ та спеціалізації вже існуючих судів. Проліферація поєднується з імперативізацією міжнародного правосуддя – наділенням нових міжнародних судів обов'язковою юрисдикцією щодо окремих категорій справ, а також підвищенням зобов'язальної сили міжнародних судових рішень. Результатом проліферації та імперативізації стає внутрішня неузгодженість міжнародної судової системи, оскільки нові міжнародні суди створюються хаотично, а їхні юрисдикції перетинаються у просторі та часі, що призводить до створення різноманітних практик тлумачення одних і тих самих норм міжнародного права.

**У підрозділі 2.4. «Юрисдикційний конфлікт міжнародних судових органів в контексті фрагментації міжнародного права»** досліджуються причини та наслідки феномену юрисдикційного конфлікту в царині міжнародного судочинства. Охарактеризовано особливості юрисдикційного конфлікту в міжнародно-правовій системі та відмінності його від конфлікту юрисдикцій судів у державі. Ключовою з них є відсутність ієрархії серед міжнародних судів, яка дозволяє учасникам міжнародних відносин підшукувати зручний суд для розв'язання конфліктів, постановлення декількох рішень щодо однієї конфліктної ситуації та призводить до затягування судових процесів та труднощів при виконанні судових рішень.

**Розділ третій «Вплив практики міжнародних судових органів на фрагментацію міжнародного права»** складається з трьох підрозділів, присвячених аналізу практики Міжнародного суду ООН, а також окремих регіональних та галузевих міжнародних судових органів в аспекті фрагментації міжнародного права.

**У підрозділі 3.1. «Забезпечення єдності міжнародного права у практиці міжнародних судових органів»** розглядається судова практика з загальних питань фрагментації міжнародного права, зокрема практика Постійної палати міжнародного правосуддя та Міжнародного суду ООН. Детально проаналізовано юрисдикційні конфлікти на прикладі практики Міжнародного морського трибуналу та міжнародного кримінального суду, досліджено позитивні випадки розв'язання ними юрисдикційних конфліктів.

**Підрозділ 3.2. «Регіональна фрагментація міжнародного права у практиці міжнародних судових органів»** характеризує практику міжнародних судових органів, що поглиблює регіональну фрагментації міжнародного права. Продемонстровано, що вперше з даною проблемою зіткнувся Міжнародний суд ООН, який закріпив поняття регіонального міжнародного звичаю та посприяв посиленню регіоналізму окремих регіональних правових систем у рамках міжнародного права.

Значну увагу приділено практиці європейських судів – Суду Європейського Союзу та Європейського суду з прав людини, які своїми рішеннями фактично легітимізували існування окремого та незалежного від загального міжнародного права європейського правопорядку.

**У підрозділі 3.3. «Галузева фрагментація міжнародного права в практиці міжнародних судових органів»** проаналізовано практику спеціальних міжнародних судових органів, яка зумовила укріплення галузевих міжнародно-правових режимів. Зокрема, на прикладі рішень системи вирішення спорів СОТ досліджено характер виокремлення спеціальних галузевих режимів через практику міжнародних судів, а також випадки визнання верховенства спеціального міжнародного режиму над загальним міжнародним правом.

## **ВИСНОВКИ**

У дисертації поставлено і вирішено нове наукове завдання – виявлення впливу міжнародних судових органів на фрагментацію міжнародного права, встановлення механізму, причин та наслідків такого впливу. Основними висновками роботи є такі:

1. Однією з основних тенденцій сучасної міжнародно-правової системи та міжнародно-правового режиму є фрагментація. Фрагментація є виділенням у міжнародно-правовій системі окремих відносно самодостатніх, взаємозалежних та частково ізольованих «блоків». Такими блоками можуть бути міжнародно-правові режими або групи міжнародно-правових режимів, які відрізняються недостатньою узгодженістю із загальним міжнародним правом та між собою, наслідком чого є правозастосовний конфлікт, який впливає з колізій загальних і спеціальних норм, а також спеціальних норм між собою.

У рамках загального явища фрагментації можна виділити регіональну фрагментацію та галузеву фрагментацію. Регіональна фрагментація виникає через правозастосовний конфлікт міжнародно-правового та регіонального правового режимів, і внаслідок конфліктів між окремими регіональними міжнародно-правовими режимами. Галузева фрагментація виникає через правозастосовний конфлікт між режимами, що регулюють загальне міжнародне право та окремі його галузі, а також між режимами окремих галузей.

2. Сучасне міжнародне право є системою, однак системою неомогенною, недостатньо структурованою та, в більшості випадків, не ієрархічною. Аналіз існуючого міжнародного права дозволяє виділити три рівні його буття: систему міжнародного права, міжнародно-правову систему та міжнародний правопорядок. Базовим елементом міжнародно-правової системи є міжнародно-правовий режим – триада, що складається з норм, інституцій та практики щодо окремого предмету міжнародно-правового регулювання. Міжнародно-правову систему можна розглядати у статичній та у динамічній. Динамічні характеристики міжнародно-правової системи виявляються в рамках міжнародного правопорядку. Міжнародний правопорядок є поєднанням міжнародно-правової системи та міжнародного середовища, що впливає на міжнародне право. Взаємодія міжнародного права та врегульованих ним міжнародних відносин відбувається на рівні міжнародного правопорядку.

3. Фрагментації міжнародного права сприяють певні передумови та причини, які можна назвати факторами фрагментації. Фактори фрагментації поділяються на внутрішні та зовнішні. До внутрішніх факторів, що існують всередині міжнародно-правової системи, належать відсутність у міжнародному праві загальнозобов'язуючого суб'єкту, недостатню конкретність та загальний характер норм міжнародного права, розширення сфери його дії. До зовнішніх факторів, що існують поза межами міжнародно-правової системи в рамках міжнародного правопорядку належать міжнародний конфлікт у широкому розумінні, відсутність єдиного розуміння призначення, цілей та завдань міжнародного права учасниками міжнародних відносин, маніпулювання нормами міжнародного права із політичними цілями, прагнення держав та наддержавних об'єднань до захисту власних правових режимів від тиску з боку міжнародного права.

4. Міжнародне правосуддя є одним із способів вирішення міжнародних спорів шляхом розгляду спірної ситуації неупередженим судовим органом. Під міжнародним судом слід розуміти постійно діючий міжнародний орган, покликаний розв'язувати спори щодо міжнародного публічного права між державами та іншими міжнародними акторами та здатний виносити обов'язкові рішення у таких спорах. Міжнародні суди здатні до міжнародної правотворчості. Вони можуть творити нові зобов'язання для всіх держав безпосередньо (в окремих питаннях, що розглядаються

Міжнародним Судом ООН), та опосередковано через накопичення судової практики з певних питань міжнародного права, яка може бути врахована при визнанні існування зобов'язання міжнародними судами в майбутньому, а також при виділенні звичаєвих та створенні договірних норм.

Міжнародні суди займають унікальну позицію, що характеризується, з одного боку, формальною незалежністю їхніх рішень від волі міжнародних акторів, з іншого боку – фактичною залежністю рішень міжнародних судів від волі міжнародних акторів. Це перетворює міжнародні суди на знаряддя для досягнення міжнародними акторами своїх цілей та захисту інтересів через міжнародні судові процедури. Рішення міжнародних судів є ситуативними та відповідають лише потребам вирішення конкретної справи. Це неминуче веде до фрагментації міжнародної судової практики та міжнародного права загалом.

5. Кількісні та якісні зміни міжнародної судової системи отримали в літературі спеціальну назву «проліферації міжнародних судів». Проліферація полягає у збільшенні кількості міжнародних судових органів, творенні нових міжнародних судів з вузькою спеціалізацією, наданням недержавним міжнародним акторам можливості виступати перед міжнародними судами та імперативізацією юрисдикції міжнародних судів. Проліферація міжнародних судів є частиною якісних змін у міжнародному правопорядку; їй притаманні ті самі тенденції, зокрема, до конституціоналізації на рівні регіональних міжнародних судових систем, однак повна гомогенність системи міжнародного правосуддя не уявляється досяжною навіть у довгостроковій перспективі.

Посиленню фрагментаційного впливу міжнародного правосуддя на міжнародно-правову систему сприяє його імперативізація. Розвиток міжнародного судочинства характеризується рухом від погоджувальної до обов'язкової природи. Новостворені міжнародні суди володіють обов'язковою юрисдикцією у справах, віднесених до їхньої компетенції статутними документами. «Старі» міжнародні суди також демонструють тенденцію до «присвоєння» собі обов'язкової юрисдикції.

6. Найпомітнішим наслідком проліферації системи міжнародного судочинства стає юрисдикційний конфлікт, який виникає у випадках, коли юрисдикційні повноваження двох чи більше міжнародних судів перетинаються. Юрисдикційний конфлікт тягне за собою можливість прийняття міжнародними судами суперечливих рішень у одному спорі. Юрисдикційний конфлікт використовується міжнародними акторами для досягнення власних цілей через міжнародне судочинство. Міжнародні суди принципово здатні самостійно розв'язати юрисдикційний конфлікт шляхом діалогу між собою. Велике значення для цього має «взаємна ввічливість» міжнародних судів, яка означає прийняття ними до уваги факту наявності в іншого суду юрисдикції щодо справи та здатність відмовитись від її розгляду на користь «ближчого» до справи суду.

7. Конфліктний потенціал міжнародної судової системи зростає з появою великої кількості регіональних судових інституцій. Сам факт існування регіонального міжнародного права було визнано, значною мірою, завдяки практиці Міжнародного Суду ООН. Міжнародні судові органи відіграють провідну роль у виокремленні регіональних правопорядків у міжнародному праві. Регіональні суди діють виключно в інтересах власного регіонального правопорядку. У разі явного конфлікту між загальним міжнародним правом та регіональним правопорядком, вони стають на бік останнього. Відхилення від вимог загального міжнародного права відбувається не через невизнання його як такого, а через необхідність розв'язання конкретної ситуації у вигідному для регіону дусі. Такі рішення створюють небезпечний прецедент заборони впливу міжнародного права на регіональний правовий режим.

8. Аналогічно поняттю регіонального міжнародного права, поняття спеціальних автономних міжнародно-правових режимів отримало визнання, значною мірою, завдяки практиці Постійної палати міжнародного правосуддя та Міжнародного Суду ООН. Їхнє бачення автономних режимів фактично ґрунтується на простому розрізненні *lex generalis* та *lex specialis*, тому його важко визнати таким, що впливає на фрагментацію міжнародного права.

Якщо практика Міжнародного Суду ООН впливає на виділення спеціальних автономних режимів лише незначною мірою, то практика міжнародних судових інституцій з прав людини становить помітну загрозу єдності міжнародного права. Правосуддя з прав людини має переважно регіональний характер, тому такі суди функціонують в умовах постійного конфлікту між вимогами загального міжнародного права та необхідністю захисту спеціального міжнародно-правового режиму прав людини. Практика Європейського суду з прав людини та Міжамериканського суду з прав людини демонструє, що в ситуації конфлікту найменшу увагу такі суди приділяють саме підтриманню єдності міжнародного права, а найбільшу – захисту права прав людини як спеціального автономного режиму.

9. Фрагментуючи міжнародне право, спеціальні судові органи, водночас, декларують відданість збереженню його єдності та заявляють про необхідність брати до уваги загальні міжнародні норми під час розгляду спорів, що виникають у рамках автономного режиму. Однак фактично загальне міжнародне право залишається найменш захищеним. Практика системи з вирішення спорів СОТ яскраво демонструє межі, до яких готові дійти спеціалізовані міжнародні суди у відокремленні власного правового режиму від загального міжнародного права. У випадку СОТ такою межею є визнання міжнародним правом лише тих норм, які були визнані всіма державами-членами організації, тобто фактично стали її внутрішнім правом, та ігнорування норм, які діють лише для двох конкретних держав, що виступають сторонами міжнародного спору.

## СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*Наукові праці, в яких опубліковано основні результати роботи*

1. Плотников А.В. Юрисдикционный конфликт и диалог международных судов в процессе фрагментации международного права / А.В. Плотников // Российский юридический журнал. – 2012. – № 4. – С. 108-118.

2. Плотніков О.В. Виокремлення спеціального міжнародно-правового режиму СОТ через практику системи з вирішення спорів СОТ / О.В. Плотніков // Митна справа. – 2012. – № 4. – С. 77-84.

3. Плотніков О.В. Імперативізація міжнародного правосуддя / О.В. Плотніков // Юридичний вісник. – 2012. – № 3. – С. 170-175.

4. Плотніков О.В. До питання про співвідношення понять «система міжнародного права» та «міжнародно-правова система» / О.В. Плотніков // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2012. – Вип. 20. Ч. 1. Т. 4. – С. 251-255.

5. Плотніков О.В. Доктринальне розуміння і оцінка явища фрагментації міжнародного права / О.В. Плотніков // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць. – Вип. 50. – О. : Фенікс, 2013. – С. 94-103.

6. Плотніков О.В. Фрагментація міжнародного права: методологічний аспект / О.В. Плотніков // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. – О. : юрид. л.-ра, – 2013. – Вип. 67. – С. 200-208.

7. Плотников А.В. Эволюция доктринальных подходов к пониманию и оценке фрагментации международного права / А.В. Плотников // Российский юридический журнал. – 2013. – № 3. – С. 32-43.

*Опубліковані праці апробаційного характеру*

1. Плотников А.В. Изменение баланса сил на международной арене в XXI веке: последствия для международного права / А.В. Плотников // Альманах международного права. – 2010. – Вып. 2. – С. 106-116.

2. Плотніков О.В. Практика Європейського суду з прав людини в аспекті фрагментації міжнародного права: суперечливі впливи та ризики неузгодженості / О.В. Плотніков // Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини : зб. наук. ст. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 вересня 2012 р.). – О. : Фенікс, 2012. – С. 203-210.

3. Plotnikov O.V. Modern international law: globalization versus fragmentation / O.V. Plotnikov // Правове життя сучасної України : матер. міжнар. наук. конф. проф.-вickl. складу (Одеса, 5-6 червня 2009 р.). – О. : Фенікс, 2009. – С. 668-670.

4. Плотніков О.В. Фрагментація міжнародного права за галузеву ознакою на прикладі діяльності міжнародного трибуналу ООН з морського права / О.В. Плотніков // Правове життя сучасної України : матер. Міжнар.

наук.-практ. конф. проф.-викл. складу (21-22 травня 2010 р.) – О. : Фенікс, 2010. – С. 310-315.

5. Плотніков О. В. Фрагментація міжнародного права за регіональною ознакою на прикладі справи Каді проти Ради та Комісії / О. В. Плотніков // Правовий розвиток України у сучасному світі: матер. наук. конф. проф.-викл. складу (Одеса, 13-14 травня 2010 р.) – О. : Фенікс, 2010. – С. 217-219.

6. Плотніков О. В. Системний критерій у визначенні поняття «міжнародне право»: доктринальні розбіжності / О. В. Плотніков // Правове життя сучасної України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. проф.-викл. складу (20-21 травня 2011 р.). Т. 1. – О. : Фенікс, 2011. – С. 347-349.

7. Плотніков О. В. Концепція фрагментації міжнародного права в міжнародно-правовій доктрині: еволюція підходів / О. В. Плотніков // Правове життя сучасної України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (16-17 травня 2013 р.). – О. : Фенікс, 2013. – Т. 1. – С. 362-364.

8. Плотников А. В. Фрагментация международного права: от катастрофы к оптимизму / А. В. Плотников // Материалы Международного молодежного научного форума «ЛОМОНОСОВ-2013» / Отв. ред. А. И. Андреев, А. В. Андриянов, Е. А. Антипов, К. К. Андреев, М. В. Чистякова. [Электронный ресурс] — М.: МАКС Пресс, 2013. — 1 электрон. опт. диск (DVD-ROM); 12 см. — Систем. требования: ПК с процессором 486+; Windows 95; дисковод DVD-ROM; Adobe Acrobat Reader.

## АНОТАЦІЯ

***Плотніков О. В. Вплив міжнародних судових органів на фрагментацію міжнародного права. – Рукопис.***

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право. – Національний університет «Одеська юридична академія». – Одеса, 2013.

Дисертацію присвячено дослідженню впливу міжнародних судових органів на фрагментацію міжнародного права. Специфіка такого впливу визначається особливостями самого феномену фрагментації, що являє собою зіткнення міжнародно-правових режимів у формі конфлікту правозастосування. Застосовуючи міжнародне право для вирішення спорів, міжнародні суди віддають перевагу правилам того чи іншого міжнародно-правового режиму, сприяючи загостренню конфлікту між ними.

Впливу міжнародних судів на фрагментацію сприяють проліферація (розширення) та імперативізація (затвердження обов'язковості юрисдикцій міжнародних судів) системи міжнародного судочинства. Продемонстровано, що проліферація та імперативізація у поєднанні з фактичною нормотворчою силою рішень міжнародних судів, призводить



до конфлікту правозастосування серед різних міжнародно-правових режимів та фрагментації міжнародного права.

**Ключові слова:** фрагментація міжнародного права, міжнародно-правова система, міжнародні судові органи, участь міжнародних судових органів в процесі фрагментації міжнародного права, проліферація міжнародного судочинства, імперативізація міжнародного судочинства.

## АННОТАЦІЯ

**Плотников А.В.** Влияние международных судебных органов на фрагментацию международного права. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.11 – международное право. – Национальный университет «Одесская юридическая академия». – Одесса, 2013.

Диссертация посвящена влиянию международных судебных органов на фрагментацию международного права. Специфика такого влияния определяется особенностями самого явления фрагментации, которое представляет собой столкновение международно-правовых режимов, происходящее в форме конфликта правоприменения среди международных институций. Задачей международных судебных органов является разрешение международных споров, которое происходит путём применения права к спорным ситуациям. Разрешая международные споры, суды отдают предпочтение правилам того или иного международного режима, способствуя обострению или смягчению конфликта между такими режимами.

Проанализирована фрагментация международного права как процесс и тенденция развития международно-правовой системы. Подчёркнуто, что фрагментация является феноменом развития международного права, которое нельзя оценивать позитивно или негативно. Акцентируется внимание на том, что фрагментация является неминуемым следствием глобализации международной жизни, в условиях которого влиятельные международные акторы ищут возможности для защиты собственных правовых систем от давления глобальной правовой системы.

Доказано, что региональные и специальные международные суды нередко выступают в качестве инструментов, с помощью которых участники международных отношений приспособливают международное право к собственным потребностям. Международные судебные органы способствуют обособлению и развитию международно-правовых режимов, в рамках которых они созданы.

Международные суды не имеют формальных полномочий для правотворчества, однако их способность толковать нормы международного права и признавать определённую норму в качестве обычной

позволяет международным судам эффективно менять содержание норм международного права в интересах защищаемого ими международно-правового режима. На данный момент, международные суды начинают осознавать возможные негативные следствия несогласованной судебной практики и ищут решения данной проблемы путём «диалога» между собой.

Влияние международных судебных органов на фрагментацию международного права рассматривается в работе на материалах их практики.

**Ключевые слова:** фрагментация международного права, международно-правовая система, международные судебные органы, участие международных судебных органов в процессе фрагментации международного права, пролиферация международного правосудия, императивизация международного правосудия.

### ABSTRACT

**Plotnikov O.V. Influence of the international judicial bodies on the fragmentation of international law. – Manuscript.**

The thesis for Candidates of Law Degree by specialty 12.00.11 – International Law. – National University «Odessa Academy of Law». – Odessa, 2013.

The thesis explores the influence of international judicial bodies on the fragmentation of international law. The specifics of such influence is determined by the peculiarities of the fragmentation itself, which is a collision between various international legal regimes in the form of law enforcement conflict. Applying international law for disputes resolution the international courts prefer one or another international legal regime, resulting in aggravation of conflict.

Proliferation (expansion) and imperativization (creation of mandatory jurisdictions) contribute to influence of international courts on the fragmentation. It is demonstrated that proliferation and imperativization of international judiciary combined with factual normative power of international judicial decisions leads to law enforcement conflict between various international legal regimes and fragmentation of international law.

**Key words:** fragmentation of international law, international legal system, international judiciary, international judiciary in the process of fragmentation of international law, proliferation of international courts, imperativization of international judiciary.